

A NYUGAT-BALKÁN EURÓPAI UNIÓS CSATLAKOZÁSÁNAK BIZTONSÁGPOLITIKAI ASPEKTUSAI

SUTUS LÁSZLÓ

A NYUGAT-BALKÁNI RÉGIÓ

A Nyugat-Balkán kifejezést az Európai Unió alkotta meg. A napjainkban mind szélesebb körben elterjedő elnevezés lényegében nem egy földrajzi területet jelöl, hanem inkább egy politikai régiót, amellyel az Unió a Balkán-félszigeten elterülő országok közül emeli ki azokat, melyek relevánsak lehetnek az Európai Unió jövőbeli bővítési folyamata számára. Az új uniós szakkifejezés a keleti bővítés első valamint a második hullámából kimaradó balkáni államokra utal. Ezen államokkal, bár már megkezdődtek a társult tagság előkészítését koordináló tárgyalások, de a tényleges társulás időpontja jelen pillanatban a „távoli” jövőben prognosztizálható. A nyugat-balkáni – ma még kevés nyugati típusú tulajdonsággal rendelkező – országokat integrálni szándékoznak oly módon, hogy az Unió segítséget nyújtson:

- gazdasági, társadalmi és politikai stabilitásuk előmozdításához,
- a nyugati típusú demokratikus politikai rendszerek kiépüléséhez,
- a liberális demokráciákra jellemző kapitalista gazdasági struktúrák kiépüléséhez, megerősödéséhez.

A helyzet azonban ennél árnyaltabb, hiszen Szlovénia 2004 májusától az EU teljes jogú tagjává vált, míg Horvátországnak esélye van arra, hogy – ha képes teljesíteni a közösség által felállított feltételeket – bekerüljön az EU keleti bővítésének második körébe.

Jelen tanulmány a nyugat-balkáni országok csatlakozásának biztonságpolitikai aspektusait kíséri figyelemmel. Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Szerbia-Montenegró, Macedónia és Albánia európai uniós integrációjának vizsgálatával foglalkozik, melynek keretében nyomon követjük az Európai Unió CARDS programjának működését, a térségi fejlesztéseket.

Biztonságpolitika szempontból a térség talán egyik legfontosabb kérdése a gazdasági stabilitás megteremtése, hiszen a gazdasági stabilitás velejárájaként kiépülhet a demokratikus politika berendezkedés. Ám a gazdasági stabilitás pusztán beindítója lehet a demokratizálódásnak. A gazdasági kapcsolatok további elmélyítésének azonban már fontos összetevője a stabil politikai berendezkedés. A gazdasági és politikai stabilitás tehát egy olyan duális szerkezetet képez, melyek csak együttes megvalósulásuk esetén vezethetnek el az uniós csatlakozáshoz.

A politikai stabilitás legfontosabb tényezője az, hogy a térség országaiban liberális demokrácia épüljön ki, amelyben az emberek szabadságát nem korlátozza feleslegesen a központi hatalom, ahol a szólásszabadság és a szabad véleménynyilvánítás eredményeként, egymással együttműködésre képes pártok részvételével politikai pluralizmus alakul ki. Természetesen napjainkban országonként változik a „demokrácia foka”. Míg a „friss” demokráciával rendelkező Szerbia-Montenegró előtt rendkívül hosszú út áll a csatlakozásig, addig Horvátország számára elérhető távolságba került a teljes jogú tagság lehetősége, amely azonban valamennyi nyugat-balkáni állam célja.

DAYTONI STARTVONAL

Egy évtizede még háború dúlt a nyugat-balkáni térségben. 1994-ben a milosevicsi Jugoszlávia, a Tudjman által irányított Horvátország és a közéjük ékelődött Bosznia-Hercegovina között véres háború folyt. 1995 nyarán a boszniai szerb haderők elfoglalták Szrebrenica ENSZ- békeövezetét. Az itt elkövetett mészárlást mind a mai napig fontos elemként határozzák meg a délszláv háború történelmében.¹ 1995-ben a nagyhatalmak együttműködésének köszönhetően sikerült megállapodásra kényszeríteni a szembenálló feleket. Akkor még úgy tűnt a Daytoni-egyezmény² képes lesz tartósan rendezni a térség helyzetét.³

Négy évvel később Koszovó ügye ismét katonai összecsapásokat robbantott ki. A franciaországi Rambouilletben⁴ folytatott béketárgyalások nem vezettek eredményre és nem sokkal Magyarország 1999-es NATO tagságát követően, az észak-atlanti szervezet katonai lépésekre szánta el magát. Milosevicet végül meghátrálásra kényszerítették, megfosztották a hatalomtól is, úgy tűnt, hogy Szerbia-Montenegró négyévi késlekedés után a demokratizálódás útjára léphet. Azóta már tudjuk, hogy ez az út hosszabb és rögzösebb lesz, mint a többi volt Jugoszláv tagország számára. Két évvel később, Dél-Szerbiában élő albán felkelők fegyveres támadásai rávilágítottak arra, hogy Szerbia-Montenegró etnikai problémái korántsem oldódtak meg Milosevics hatalomból való eltávolításával. Zoran Dzingyics miniszterelnök meggyilkolása pedig a politikai rendszer stabilitásának teljes hiányára hívta fel a figyelmet. Kilenc évvel Dayton után, öt évvel a NATO koszovói légi hadjárata után és három évvel a volt Jugoszláv Macedón Tagköztársaságról kötött Ohridi Egyezmény után sürgős szükség van arra, hogy a nagyhatal-

¹ Horvátországban, etnikai tisztogatási keretében ENSZ-védelem alatt álló területeket támadtak meg és szerbek százezreit üldözték el otthonaikból.

² 1995. november 1-jén egy amerikai kisváros, Dayton katonai támaszpontján kezdődtek a béketárgyalások Milosevic' szerb, Tudjman horvát és Izetbegovics bosnyák elnök között. A békeszerződés végül 1995. november 21-én amerikai közvetítéssel született meg. A békeszerződés megpróbálta rendezni a térségben kialakult válságot.

³ <http://www.nato.int/docu/review/2004/issue4/hungarian/art2.html>

⁴ 1999. február 6. – február 23.

mak – elsősorban a térségben leginkább érdekelt Európai Unió – újra foglalkozzanak a régió központi problémáinak kezelésével.

Horvátország és Bosznia-Hercegovina fejlődése ekkorra már egészen más pályára állt. A háború utáni újjáépítés és a politikai rendszer stabilitása tekintetében messze megelőzték Szerbiát. A gazdasági erőfeszítések eredményeként Horvátország rohamos fejlődésnek indult, legalábbis az országnak azokon a részein, amelyek a külföldi turisták által leginkább látogatott területei. A tengerparti sáv tíz kilométeres szakasza modernizálódott, de az ország belső részein egyelőre nem sikerült jelentős változásokat elérni. A háború nyomai mind a mai napig kézzel foghatóak az országban.

A daytoni startvonalon felsorakozó országok más és más mértékben voltak képesek arra, hogy teljesítsék a demokratikus rendszerek kiépítéséhez szükséges feltételeket. A térség gazdaságilag, politikailag rendkívül változatos képet mutat. Szlovénia 2004-ben az Európai Unió teljes jogú tagja lett, Horvátország lassan megkezdheti a csatlakozás utolsó nagyobb szakaszát, míg Bosznia-Hercegovina és Szerbia-Montenegró, Albánia és Macedónia jelenleg rendkívül távol van attól, hogy az EU tagjaivá válhasson.

Etnikai megosztottság

A nyugat-balkáni csatlakozási folyamat egyik problémájával az Európai Unió csak napjainkban szembesült: az európai integráció a különböző nemzetiségek integrációját jelenti. Már a 2004-es keleti bővítésnél is érzékelhetőek azok a szemléletbeli különbségek, mely a tizenötök és a tizek között húzódnak. A kisebbségi politika hiányosságai rámutattak arra, hogy Közép-Kelet Európa etnikai megosztottsága egészen más dimenzióba helyezi a kisebbségvédelem kérdéskörét. A megoldatlan nemzeti és etnikai problémák, amelyeket a szovjet befolyás ideológiai alapon elnyomott, a rendszerváltások utáni időszakban a felszínre törtek. A nyugat-balkáni térségben ez helyzet még mind a mai napig jelentős konfliktusokat okoz. Az 1990 utáni nagy Jugoszlávia véres szétesése és a milosevicsi Kis-Jugoszlávia feldarabolódása egyértelműen annak a jele, hogy a korábban mesterségesen összetartott országban élő különböző etnikai csoportok elszántan önállóságra törekedtek. A háborúban kölcsönösen elkövetett atrocitások és az ezek okozta feszültségek napjainkban is meghatározzák a balkáni országok bel- és külpolitikáját, szomszédsági kapcsolatainak alakulását. Mindezekon túl, a függetlenné vált országok közötti elmérgesedett viszony hosszú időre megakadályozza azt, hogy a térség országai egységesen lépjenek fel érdekeik, törekvéseik megvalósítása érdekében.

Az Európai Unió szerepe a délszláv rendezésben

A délszláv háborúk kirobbanása óta a térség a nemzetközi politika figyelmének központjába került. A háború elhúzódása és újbóli fellángolása azonban azt mutatja, hogy a nemzetközi politika szereplői – főképpen az EBESZ, Európa Tanács és Európai Közös-

ség, majd az EU – nem voltak képesek a gyors, hatékony rendezésre. Ne feledkezzünk meg arról, hogy a függetlenné váló országok nemzetközi elismerésekor is éles ellentétek mutatkoztak: Jugoszláviát Oroszország ismerte el elsőként, mint önálló entitást, Horvátország – nagyrészt katolikus lakossága révén – az Európai Unió országai által nyert elsőként elismerést.⁵ Mindezek mellett nem szabad elfeledkeznünk a katonai akciókban résztvevő iszlám katonai csoportokról, melyek újabb törésvonalat képeztek a nagyhatalmak érdekszférájában.

A válsággochoz legközelebb elhelyezkedő hatalom, az Európai Unió képtelen volt hatékony megoldással elejét venni a fegyveres harcoknak, a megszárlásoknak. Így a délszláv válság különböző szakaszaiban más és más nemzetközi szervezet, nagyhatalom vállalt domináns szerepet a térségben.⁶

- Jugoszlávia felbomlásának időszakában az Egyesült Nemzetek Szervezete volt az a nemzetközi intézmény, mely megpróbált hatással lenni az átalakulási folyamatokra.
- A második szakaszban – 1992-1999 között – a NATO töltötte a kulcsszerepet a rendezési folyamatban. Az 1999-es NATO bombázások vezettek el végül a milosevicsi hatalom bukásához és egy új Szerbia-Montenegró kiépüléséhez. A koszovói NATO beavatkozás kezdetekor még nem volt ENSZ felhatalmazás, mely jóváhagyta volna a légi csapásokat. Az 1999. március 24-én megindított támadást több tárgyalás és egyeztetés⁷ megelőzte, de ezek főként a szerbek ellenállása miatt megbuktak.

A koszovói események magyarországi kapcsolódását is fontos megemlítenünk. Magyarország 1999-ben lett a NATO tagja. Nem sokkal ezután indultak meg a légitámadások, amelyhez a NATO igénybe vette a magyar légteret. Az újjáépítés alapjait rambouillet-i konferencián elfogadott „A koszovói béke és önkormányzat megteremtéséről szóló átmeneti egyezmény” c. dokumentum ismertette. A tervezet főszövege leírta a beavatkozás szükségességét és annak formáját, illetve korlátait. A B függelék azonban ennél bővebb, Jugoszlávia egészét érintő rendelkezéseket tartalmazott, eltérően a szerződés eredeti koncepciójától. Nem határozta meg a telepítendő katonai erők mértékét sem. A dokumentum rendelkezései alapján a szervezet katonái bármilyen létesítményt igénybe vehetnek, az infrastruktúrát ingyenesen használhatnák.

- A jövő ugyan az Európai Unióé, ez azonban nem jelenti azt, hogy a NATO és az ENSZ kiszorulna a térségből, ám José Manuel Barroso elnökletével az Európai Bizottság az EU további keleti irányú bővítését új dimenzióra emelte. Olli Rehn EU bővítéséért felelős biztos felügyelete alatt a szakemberek – többek között – a Nyugat-Balkán csatlakozási folyamatát is koordinálják. Ezzel a lépéssel az Európai Unió lényegében folytonosságot teremtett a közép-kelet-európai országok csatlakozása és balkáni országok felvétele között.

⁵ Legfőbb támogatójuk Németország volt.

⁶ <http://www.nato.int/docu/review/2004/issue4/hungarian/analysis.html>

⁷ Londoni konferencia (1999. január 29.), rambouillet-i konferencia (1999. február 6 - február 23.), párizsi konferencia (1999. március 15-18.)

- A NATO valószínűleg még sok éven át végzi azt a feladatot, amelyet 1999-ben magára vállalt, mindezek mellett azonban továbbra is fontos szerepet töltenek majd be a térség rendezésében az olyan nemzetközi intézmények, mint az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet valamint az Európai Tanács.⁸

Carl Bildt volt svéd miniszterelnök véleménye szerint el kell érni azt, hogy a nyugat-balkáni régió országainak állampolgárai szavazhassanak a Ferenc Ferdinánd meggyilkolásának 100. évfordulójakor, 2014-ben sorra kerülő európai parlamenti választásokon. *„Az Európai Uniónak égető szüksége van egy új nagyszabású bővítési stratégiára. Eddig azonban a vita nagyrészt Törökország lehetséges jövőbeli tagságára korlátozódott. Logikusnak tűnik most egy olyan vita kezdeményezése, amelyben a bővítést Törökországgal és a Nyugat-Balkánnal együtt egyetlen folyamatként kezelik, amelynek révén mintegy 100 millió ember válik végül EU-polgárrá.”*⁹

BŰNÖS HÁBORÚK, HÁBORÚS BŰNÖSÖK¹⁰

Olli Rehn 2005-től kezdődően több esetben felhívta a figyelmet arra, hogy a nyugat-balkáni országok csatlakozásának napjainkban nem a gazdasági felkészültségben tapasztalható hiányosságok a legnagyobb veszélyeztetői, hanem a háborús bűnösök kiadatásának kérdésköre. A hágai Nemzetközi Törvényszékkel való együttműködés akadályozása veszélybe sodorhatja a jelölt országok csatlakozási lehetőségét.

2005 márciusában megakadtak a csatlakozási tárgyalások Horvátországgal, mert a zágrábi kormány nem működött együtt megfelelő mértékben a Hágai Törvényszékkel. Carla del Ponte főügyész szerint háborús bűnökkel vádolt Ante Gotovina tábornok felkutatása érdekében a horvát kormány és hatóságok nem tettek meg mindent tőlük telhető. Brüsszel Gotovina kiadásához kötötte a tárgyalások megkezdését. 2005 decemberében végül elfogták a tábornokot, ezzel egy időben pedig több uniós tisztségviselő is kijelentette, hogy immáron semmi sem akadályozza azt, hogy Horvátország 2009-ben az Európai Unió teljes jogú tagja lehessen. Csak mellékesen megjegyezhető, hogy az Európai Unió már korábban, 2005 októberében megkezdte a csatlakozási tárgyalásokat Horvátországgal, még jóval azelőtt, hogy a hatóságok letartóztatták volna Gotovinát. Olli Rehn így értékelte a történeteket: *„A tárgyalásokat azután nyitottuk meg, hogy Carla del Ponte, a hágai törvényszék főügyésze úgy ítélte meg, Zágráb kellőképpen együttműködött vele. Nem volt okunk, hogy pápábbak legyünk a pápánál. A tény, hogy néhány héttel a tárgyaláskezdés után Gotovinát megtalálták, bizonyítja, hogy Zágráb megbízható partner.”*¹¹

⁸ <http://www.nato.int/docu/review/2004/issue4/hungarian/analysis.html>

⁹ Carl Bildt, Svédország volt miniszterelnöke, 1995 és 1997 között

¹⁰ Heti Világgazdaság cikkei alapján összeállított fejezet: www.hvg.hu

¹¹ Olli Rehn bővítési biztos értékelése: <http://hvg.hu/hvgfriss/2006.07/200607HVGFriss2126.aspx>

A Gotovina-ügyet azért fontos kiemelni, mert nagymértékben megosztotta a horvát társadalmat. Ivo Sanader kormányfő kettős politika játszomára kényszerült. Egyik oldalról erőteljes brüsszeli nyomásnak engedve a horvát kormányzat együttműködött a hágai Nemzetközi Törvényszékkel a háborús bűnösök felkutatásában, másrésztől tekintettel kellett lennie arra is, hogy a horvát emberek nagy részének szemében a tábornok a hős szerepét töltötte be. A Gotovina-ügy lezárása hatással lehet Horvátország NATO-hoz való csatlakozására is. Az Amerikai Egyesült Államok hallani sem akart Horvátország felvételéről addig, míg Zágráb fel nem kutatta a tábornokot. Az Észak-atlanti Szervezetben belső feszültséget okozott az, hogy Horvátország uniós integrációja felgyorsult, miközben a jugoszláv utódállam NATO-tagsága – a másik két tagjelöltnél, Macedóniánál és Albániánál messze jobb felkészültséggel – nem valósult meg.

2004 novemberében a bosznia-hercegovinai kormány bocsánatot kért a szrebrenicai mészárlásokért. *„A Banja Luka-i kabinet által szerdán közzétett zárójelentés szerint 1995. július 10. és 19. között Szrebrenica térségében „nagyon súlyos” bűncselekmény történt Több mint kilenc évvel a szrebrenicai mészárlás után bocsánatot kért a vérengzés áldozatainak hozzátartozóitól a boszniai szerb kormány. A kormány osztja a bosnyák áldozatok hozzátartozóinak fájdalmát, sajnálatát fejezi ki és bocsánatot kér a tragédia miatt. Ígéretet tesz arra, hogy bíróság elé állítja a bűnösöket. A boszniai szerb kormány tényfeltáró bizottsága október közepén készítette el a második világháború utáni legsúlyosabb európai tömeggyilkosságról szóló jelentését, amelyben nyíltan beismerte, hogy a boszniai szerb erők 1995 júliusában 7800 boszniai muzulmán férfit és kamaszkorú fiút gyilkoltak meg Szrebrenicában, s a tömegmészárlást előre kitervelték”¹².* Dragan Mikerevics kormányának ezzel a lépéssel egyértelműen az volt a célja, hogy megpróbálja helyreállítani a bizalmat országával szemben. Mindezek az események azt mutatják, hogy mind Horvátország, mind pedig Bosznia-Hercegovina megpróbálta oldani a feszültséget és „jóvátenni” a háborúban elkövetett bűnöket. A Hágával való együttműködés bizalmi tőkét teremtett a régió országai és kormányai iránt.

A bővítési biztos 2006 februárjában Belgrádba utazott és ezúttal a szerb kormánnyal tárgyalt a szerb háborús bűnösök kiadatásáról. Olli Rehn kijelentette: *„Barroso bizottsági elnökkel azt fejtjük ki Belgrádban, hogy Szerbiának egyértelműen az EU-ban a helye, de ennek feltétele, hogy Szerbia is az európai jövőt válassza a nacionalista múlttal szemben. Belgrádnak meg kell találnia és át kell adnia Hágának Mladicot¹³, és segítenie kell abban, hogy ugyanez történjen a boszniai szerb Radovan Karadzsiccsal is.”¹⁴* Slobodan Milosevics 2006-ban bekövetkezett váratlan halála némiképpen árnyalja a háborús bűnösök kiadatásának sikerét, mert a Szerbiát és az egész balkáni térséget destabilizáló, volt szerb elnökre végül a hágai Nemzetközi Törvényszék nem tudta kimondani az ítéletet. Milosevics halálával azonban nem nyílt meg az út az ország EU integrációja előtt.

¹² <http://hvg.hu/vilag/00000000005B6964.aspx>

¹³ Ratko Mladic

¹⁴ Olli Rehn bővítési biztos: <http://hvg.hu/hvgfriss/2006.07/200607HVGFriss2126.aspx>

2006. május 3-án Olli Rehn bejelentette, hogy felfüggesztik Szerbia és Montenegróval a stabilitási és társulási szerződésről szóló tárgyalásokat, mert a szerb kormány nem adta át a bujkáló Ratko Mladics¹⁵ tábornokot a Hágai Törvényszéknek.

A NATO lehet a kulcs az euroatlanti integrációhoz

Akárcsak a 2004-ben felvett tíz új tagország esetében, a NATO valószínűleg kulcsszerepet tölt majd be abban, hogy előkészítse a nyugat-balkáni országok európai integrációját. A délkelet-európai országok feltehetően előbb csatlakozhatnak majd az Észak-atlanti Szervezethez, mintsem hogy teljesítenék az európai unió tagság összes követelményét. A NATO-hoz való integráció legfontosabb szerepe az, hogy stabilitást és katonai biztonságot teremtsen a térségben, mely után megvalósulhat a térség politikai és gazdasági integrációja is.

Ebből a szempontból tehát a NATO előszobát képez az EU csatlakozás előtt. A nyugat-balkáni országok pedig mindent megtesznek annak érdekében, hogy megfeleljenek a katonai szövetség elvárásainak növelve a bizalmat a térséggel kapcsolatban. Az Egyesült Államok lényegében elzárkózott a NATO bővítéstől mindaddig, míg a háborús bűnösök kiadatása körüli problémák meg nem oldódnak, többek között ezért torpanhatott meg Horvátország csatlakozásának folyamata. A háborús bűnösöket kiadták, és ezzel elméletben elhárult az utolsó akadály is Horvátország NATO-ba felvétele előtt.

A NATO szerepe döntő jelentőségűnek bizonyult a háborús rendezések folyamán. A Végrehajtó Haderő (IFOR) és a Stabilizációs Haderő (SFOR) révén a Szövetség megalapozta a nemzetközi erőfeszítéseket, és hozzájárult ahhoz, hogy mind Horvátországban, mind Bosznia-Hercegovinában egy stabil, egységes és demokratikus állam épülhessen ki.

QUADRILATERALE¹⁶

A nyugat-balkáni térség felé irányuló regionális politika egyik eszköze a magyar-olasz-szlovén-horvát együttműködés, a Quadrilaterale (Q4). Az eredetileg három országot (Magyarország, Olaszország, Szlovénia) átfogó együttműködés 1996-ban szlovén kezdeményezésre jött létre azzal a céllal, hogy elősegítse Szlovénia NATO csatlakozását. Horvátország a magyar soros elnökség idején, a 2000. szeptemberi miniszterelnöki csúcstalálkozón vált az egyezmény tagjává. A Q4 a biztonságpolitika szempontjából két fontos területre terjed ki:

- honvédelmi együttműködésre, melynek egyik legkiemelkedőbb eredménye a Többnemzetiségű Szárazföldi Kötelék¹⁷ létrehozása;

¹⁵ Szarajevó 1992-1995-ös ostromáért, valamint a nyolcezer boszniai muzulmán életét követelő szrebrenicai mészárlásért tartanak főbűnösnek.

¹⁶ http://www.kulugyminiszterium.hu/archivum/Kulugyminiszterium/HU/Miniszterium/Szervezeti_egysegek/Regionalis/quadrilaterale.htm

¹⁷ Multinational Land Force, MLF

- belügyi téren folyamatosak a szakmai, szakértői egyeztetések a kábítószer-kereskedelem, a gépjárműlopások, a csempész hálózatok, a szervezett bűnözés visszaszorítása, a terrorizmus elleni közös fellépés érdekében.

A 2003. január 17-én Zágrábban, a horvát elnökséget lezáró csúcstalálkozón elfogadott nyilatkozatban a miniszterelnökök megerősítették elkötelezettségüket a Q4 együttműködés mellett, és annak továbbfejlesztése érdekében konkrét projektek megvalósítását szorgalmazták. Nagyobb figyelmet szenteltek a gazdasági, infrastrukturális, oktatási, kulturális, belügyi és honvédelmi együttműködés előmozdításának és az ezekhez a területekhez kapcsolódó programok kidolgozásának. Mindezek mellett a Zágrábi Nyilatkozat talán egyik legfontosabb, szimbolikus eredménye az volt, hogy a felek egybehangzóan támogatásukról biztosították Horvátország euro-atlanti integrációs törekvéseit. A Quadrilaterale együttműködés legnagyobb hibájának az tekinthető, hogy minden jó szándéka ellenére megosztja a térség országait. A Horvátországnak járó megkülönböztetett figyelem tovább mélyíti az ellentétet a volt Jugoszláviából kivált országok között.

A Quadrilaterale következő csúcstalálkozójára 2004. január 30-án Szlovéniában, a Ljubljana melletti Brdo pri Kranjban került sor¹⁸, ahol a kormányfők leszögezték: az együttműködésnek fontos lobby-csoportként is működnie kell olyan kérdésekben, melyek jelentősen segíthetik a térség gazdasági fejlődését.¹⁹ A nyugat-balkáni országok felzárkóztatásával kapcsolatban egyetértettek abban, hogy a térség tényleges stabilizációjához és fejlődéséhez három gazdasági tényező összefogása és hatékony együttműködése fontos:

- a nemzetközi szervezeteké,
- az államoké (EU-tagországok és mások),
- a magánszektor szereplőié.

A magyar elnökség egyrészt folytatni kívánta a hagyományosan eredményes területeken folytatott együttműködést, másrészt olyan új területekre kívánja azt kiterjeszteni, mint:

1. az V. páneurópai közlekedési folyosó építéséhez fűződő gazdasági és egyéb érdekeink komplex módon történő felmérése;
2. a regionális vasúti és közúti közlekedés fejlesztése és a jogharmonizációban szerzett tapasztalatok átadása;
3. a határ menti területeket érintő regionális fejlesztési tervek összehangolása;
4. magyar-szlovén-horvát határőrizeti tevékenység összehangolása, fejlesztése;
5. a Q4-es partnerek bevonása a Budapesti Regionális Bűnmegelőzési Akadémia munkájába;
6. a regionális katasztrófavédelmi együttműködés Q4-es szintre történő emelése Olaszország meghívásával.

¹⁸ http://www.kulugyminiszterium.hu/archivum/Kulugyminiszterium/HU/Miniszterium/Szervezeti_egysegek/Regionalis/Quadrilaterale_egyuttmukodes.htm

¹⁹ Mint például az V. páneurópai közlekedési folyosó (Trieszt-Kijev).

GAZDASÁGI INTEGRÁCIÓ

A Délkelet-Európai Stabilitási Egyezmény keretében egy sor kétoldalú szabadkereskedelmi megállapodást már aláírtak a régióban,²⁰ ugyanakkor kereskedelmi korlátokat is létrehoztak, legszembetűnőbben a Szerbia és Montenegró közötti közigazgatási határon. Brüsszelben ezért egy új, többoldalú egyezményekre épülő, valódi szabad kereskedelmet teremtő struktúra kiépítésére ösztönzik a nyugat-balkáni országokat, amelynek végső állomása egy vámunió lenne, és végül elvezetne az Európai Unió egységes piacába való integrálódáshoz. Ilyen kezdeményezés kétségtelenül a szuverenitás bizonyos mértékű elvesztését jelenti minden érintett ország számára. Olli Rehn ezzel kapcsolatban így fogalmazott: „Tudom, hogy Horvátországban némelyek olyan összeesküvés elméleteket gyártanak, melyek szerint Brüsszel újból össze akarja tákolni a régi Jugoszláviát. Képtelenség. A Balkán országai között most elvileg több mint harminc bilaterális egyezmény van érvényben, de csak féltucatnyi működik közülük. Ki kellene alakítani egy egészséges szabad kereskedelmi övezetet, ami a gazdasági integráció és a működőtöke-beáramlás talaja lenne.”²¹

A balkáni gazdaságok együttműködésre ösztönzése némi ellenérzést vált ki a jelölt országokból, hiszen a több mint negyvenévesi kényszerű közösség alapvetően rányomja a bélyegét az ilyen típusú együttműködésekre. A jövő útja azonban egyértelműen a gazdasági integráció. Ha a nyugat-balkáni államok nem képesek kooperációra, akkor felmerül a kérdés miként fognak reagálni az EU által kialakított gazdasági környezetre. Mindezek ellenére az Európai Unió is érzékelte, hogy szükség van olyan közösségi programokra, támogatásokra, amelyek hatékony segítséget nyújtanak a háborútól megviselt balkáni gazdaságok talpra-állításához. A katonai stabilitás megteremtését követően, és vele párhuzamosan a gazdasági stabilitást és újjáépítést is meg kell valósítani. Az Európai Bizottság 2000 decemberében indította el a CARDS programot, amelynek fő célja, hogy segítséget nyújtson a nyugat-balkáni országoknak, regionális problémáik megoldásában, az újjáépítésben, a gazdasági és politikai rendszer megreformálása illetve megszilárdítása területén. A program másodsorban gazdasági együttműködésre ösztönzi a nyugat-balkáni államokat. Ezt a két célkitűzést a Stabilizációs és Társulási Folyamat²² fogalmazta meg. A CARDS, lehetőséget teremt arra is, hogy az EU anyagilag támogassa ezeket az országokat integrációjuk elmélyítésében. A CARDS programban a következő országok vesznek részt: Albánia, Bosznia és Hercegovina, Horvátország, Macedónia, valamint Szerbia és Montenegró.²³

²⁰ http://www.kulugyminiszterium.hu/archivum/Kulugyminiszterium/HU/Miniszterium/Szervezeti_egysegek/Regionalis/stab_paktum.htm

²¹ Olli Rehn bővítési biztos: <http://hvg.hu/hvgfriss/2006.07/200607HVGFriss2126.aspx>

²² Stabilization and Association Process, SAP

²³ http://www.euoldal.hu/kozossegi/egyeb_cards.php

Az együttműködés által leginkább *preferált területek*:

- A délszláv háború által sújtott térségek újjáépítése, a menekültek és a kitelepítettek visszatérésének a támogatása;
- Olyan demokratikus intézményrendszer és jogrendszer kialakítása, amely megszilárdítja a demokráciát, a jogállamiságot, az emberi jogokat és a kisebbségi jogokat, elősegíti a civil társadalmak megbékélését;
- Megteremteni a média függetlenségét;
- A szervezett bűnözés elleni küzdelem hatékonyságának növelése;
- A fenntartható gazdasági fejlődés és a piacgazdaság irányába mutató reformok támogatása;
- A szociális és humán erő-fejlesztés támogatása, a szegénység csökkentése, a nemek közötti egyenlőség megteremtése, az oktatás és a természet rehabilitációja;
- A térség országai egymás közötti kapcsolatainak fejlesztése, valamint a térség országai és az EU együttműködésének szorosabbra fűzése;
- Regionális, államok közötti és határokon átívelő együttműködések elősegítése.

A *programciklus-menedzsment*²⁴ (PCM) *első lépése* a Regionális Stratégiai Tanulmány²⁵ elkészítése volt, amely a 2000-tól 2006-ig terjedő időszakot foglalja magába. Ez tartalmazza az EU Nyugat-Balkánra vonatkozó érdekeit, céljait és stratégiai keretet ad a CARDS támogatási programok kidolgozására, illetve rámutat azokra az együttműködési területekre is, amelyeket sokkal hatékonyabban lehet megvalósítani regionális, határokon átívelő keretekben, mint országos szinten.

A *PCM második lépése*: a CARDS régióra vonatkozó többéves indikatív programja²⁶. A jelenlegi program a 2002 és 2006 közötti időszakra vonatkozik. Ez a keretprogram négy prioritást határoz meg, amelyre a CARDS regionális pénzügyi alapjából fordítanak jelentős támogatásokat:

- Integrált határigazgatás és határellenőrzés kialakítása;
- A demokrácia megszilárdítása;
- Intézményrendszer kiépítése;
- Regionális (a Nyugat-Balkán egészét érintő) infrastruktúra fejlesztése.

A *PCM harmadik lépése*: a régió számára egy egy éves időszakra vonatkozó akció-program kidolgozása²⁷. Ezek minden esetben a többéves időszakra vonatkozó indikatív programokon alapulnak. Az akció-programok a megvalósítandó projekteket sorolják fel a hozzájuk rendelt anyagi forrásokkal együtt.

²⁴ http://www.euoldal.hu/kozossegi/egyeb_cards.php

²⁵ A tanulmány elkészítéséért az Európai Bizottság volt a felelős.

²⁶ Multi-Annual Indicative Programme.

²⁷ Annual Action Programme.

ÖSSZEZEGÉS

A nyugat-balkáni térség stabilitásának fontos részét képezi az Európai Unió bővítési és biztonságpolitikájának, a határ menti együttműködéseknek, ezért különleges jelentősége van ebben a térségben. Az országok közötti kapcsolatok lényegesen javultak az elmúlt fél évtizedben, de azok még mind a mai napig valutáris, vám-, biztonsági, vagyoneelosztási, etnikai és biztonsági problémákkal terheltek, amelyek akadályozzák az országok további közeledését, hatékony együttműködését. Az etnikai feszültségek csillapodásának még a jeleit sem tapasztalhatjuk. Bár kivétel nélkül minden, a térség országai által kötött bilaterális és multilaterális szerződés megfogalmazza az etnikai, nemzeti feszültségek enyhítésének szükségességét, ám ezeknek gyakorlati megvalósulásától rendkívül távol kerültek az országok, mert a múltban gyökerező ellentétek megbénítják az újból és újból megkezdett tárgyalásokat. Ráadásul a legtöbb elfogadott dokumentum csak az általános célokat ismerteti. A nagy kérdés pedig az, hogy a feszültségekkel terhelt kapcsolatok miatt nincs értékelhető előrelépés a térségben, vagy éppen a megtorpanó együttműködések tartják fent a konfliktusokat, erősítik tovább a nézeteltéréseket.

Az 1995-ben lezárult első délszláv háború utóhatásai napjainkig rányomják bélyegüket a térség belső kapcsolataira, valamint a térség országainak az Európai Unióval folytatott tárgyalásaira. A balkáni térség országainak szembenállása meggátolja a hatékony érdekérvényesítési képességet. A kelet-közép-európai országokkal folytatott csatlakozási tárgyalások alkalmával az Európai Unió képes volt kihasználni a nemzeti ellentéteket. Ennek köszönhetően sikerült megosztani a csatlakozás előtt álló országokat. Az Európai Unió szétfeszítette – a rendszerváltozás után egyébként is gyenge lábakon álló – kelet-európai országok közötti együttműködési megállapodásokat. Ennek talán egyik legkézzelfoghatóbb jele a Visegrádi Négyek közötti kapcsolat fellazulása és a szerveződés vegetálása volt. A konfliktusok kiéleződése, a fegyveres harcok, az etnikai-vallási tisztogatások megroppantották az EU az érdekérvényesítési és érdekartikulációs lehetőségét. Ennek eredményét láthattuk: minden csatlakozó ország magát győztesként kikiáltva tért haza a tárgyalásokról, de a régi tagállamok a derogációk segítségével meg tudták őrizni kiváltságaik jelentős részét. Ezen tapasztalatok alapján előre látható, hogy nem lesz ez másként a nyugat-balkáni országok esetében sem. Egy ilyen megosztó politika azonban ismét komoly feszültséget gerjeszthet a térségben, ezért a közeljövőben olyan uniós politikára van szükség, mely hosszú távon értelmezhető, kiszámítható és jól programozható jövőképet nyújt a térség országai számára. Ennek jelenleg még csak a jelét sem látjuk.

Magyarországnak azonban kulcsszerepe lehet és van a térség euroatlanti integrációját illetően. Szomszédsági kapcsolatai révén hídszerepet tölthet be az ország a Nyugat-Balkán és az Európai Unió, valamint a Nyugat-Balkán és a visegrádi országok között. Magyarország több olyan térségi együttműködésben részt vesz, melyek képesek lehetnek elősegíteni a nyugat-balkáni térség integrációját. Ehhez azonban el kell érni azt, hogy a kiüresedett nemzetközi, térségi kapcsolatok ismételten megerősödjenek, és a nemzeti, etnikai ellentétek elcsituljanak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ARADY LAJOS

Jugoszlávia vagy Nagy Szerbia? Szerb nemzeti identitás és külpolitika Külügyi Szemle 2003/2

SOKCSEVICS DÉNES

A délszláv háború Budapest Calibra Kiadó Kft. 1997

SZILÁGYI IMRE

Magyarország és a délszláv térség 1990 után Külügyi Szemle 2004/1-2

VALKI LÁSZLÓ

Az államelismerés mint politikai fegyver – Jugoszlávia felbomlásának tanulságai. Külügyi Szemle 2002/2

Internetes források

<http://europa.eu.int/comm/research/iscp/regions/balk-doc3.pdf>, 2006. március 27.

<http://europa.eu.int/comm/research/iscp/regions/balk-doc2.pdf>, 2006. március 27.

<http://europa.eu.int/comm/research/iscp/pdf/croatia.pdf>, 2006. március 27.

<http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004R0533:HU:HTML>, 2006. március 27.

http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=COMfinal&an_doc=2003&nu_doc=285, 2006. március 27.

<http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000R2667:HU:HTML>, 2006. március 27.

http://www.kulugyminiszterium.hu/archivum/Kulugyminiszterium/HU/Miniszterium/Szervezeti_egysegek/Regionalis/stab_paktum.htm, 2006. március 29.

http://www.euoldal.hu/kozossegi/egyeb_cards.php, 2006. március 28.

http://www.kulugyminiszterium.hu/archivum/Kulugyminiszterium/HU/Miniszterium/Szervezeti_egysegek/Regionalis/Quadrilaterale_egyuttmukodes.htm, 2006. március 29.

<http://www.nato.int/docu/review/2004/issue4/hungarian/analysis.html>, 2006. március 25.

<http://www.nato.int/docu/review/2004/issue4/hungarian/art2.html>, 2006. március 25.